

людської свідомості та життєвого устрою, що історично складаються і до яких поступово включається кожен індивід, сім'я, народ, людство [7].

Але в роботах П.Сорокіна розглядається й четвертий, верхній тип зв'язку, який він називає рівнем культурно-ціннісної регуляції суспільства. Його неможливо відокремити від трьох попередніх, бо він, не дивлячись на свою специфіку, органічно включений у них. За його допомогою здійснюється зв'язок на лінії: індивід – суспільство. На цьому рівні має місце співвідношення індивіду з культурою, у процесі якого людина залучається до матеріальних і духовних здобутків попередніх поколінь і одночасно творить їх. Культурно-ціннісні орієнтації пронизують будь-які дії і вчинки людей на всіх ієрархічних рівнях її соціальних зв'язків. Цей верхній рівень соціальної структури, з одного боку, є кристалізацією і об'єктивізацією міжіндивідних стосунків усіх рівнів, а з другого боку, регуляцією кожного з них. Це рівень суспільної всеєдності, цілісної соціальної системи, бо саме цінності, норми є способом їх інтеграції [8].

Таким чином, трирівневе членування суспільства з виокремленням на кожному з рівнів культурно-ціннісних компонентів можна розглядати як специфічну складову соціальної системи, як один із можливих варіантів представлення соціальної структури суспільства.

Виходячи саме з індивідного начала, а також узагальнюючи вищезначені підходи, що мали місце в соціальній філософії, соціальній педагогіці, педагогіці цілком можливе здійснення структурування суспільства, в результаті якого виділяються три рівні:

- мікрорівень, на якому реалізується зв'язок: індивід – мала група;
- макрорівень, на якому індивід включається у функціонування таких макроутворень, як клас, нація, конфесійне угруповання, народ;
- третій рівень – інституційний, на якому здійснюється взаємозв'язок на лінії індивід – соціальний інститут, як осередок міжособистісної взаємодії у соціокультурному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Введение в философию. – Т. 11. – М., 1990.
2. Горак Г.І. Курс лекцій. – К., 1997.
3. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. – М., 1991.
4. Зеньковський В. Основы христианской философии. – М., 1996.
5. Парсонс Т. Соціальна структура і особистість. – К.
6. Соловйов В. Оправдание добра. – М., 1990.
7. Сорокін П. Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992. – С. 488-504.
8. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983.
9. Фуко М. Слова и вещи. – С.-Пб., 1994.
10. Франк С.Л. Духовные основы общества. – М., 1992.
11. Фромм В. Духовная сущность человека и способность к добру и злу // Философские науки. – №8-9. – 1990.

УДК 37.013.42(076.6)

Н.П. Краснова

СПЕЦИФІКА МОРАЛЬНИХ ВІДНОШЕНЬ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено етичні цінності, спрямованість ціннісних орієнтацій у професійній діяльності соціального педагога.

In the article ethics values, orientation of the valued orientations, are exposed in professional activity of social teacher.

Соціально-педагогічна робота функціонує як вид специфічної діяльності покликаний особливим чином сприяти задоволенню важливих, суттєвих потреб людини та суспільства. З точки зору філософської теорії цінностей вона є аксеологічним видом діяльності який сприяє реалізації важливих цінностей, у тому числі й етичних. Засвоєння та присвоєння спеціалістами етичних цінностей є неодмінною умовою та реалізації у процесі діяльності.

Однак етичні цінності не повинні бути надбанням тільки соціально-педагогічної роботи. В умовах, коли у суспільній свідомості все більш розповсюджуються та стають пріоритетом матеріально-прагматичні цінності, здійснюється знецінення духовності, соціально-педагогічна робота може стати одним з факторів, які протидіють подальшому розкладанню суспільства та втраті їм гуманістичних орієнтирів. Внаслідок цього важливими цілями соціально-педагогічної роботи є привнесення та затвердження у суспільній та особистісній свідомості, державній політиці та практиці гуманістичних цінностей. Цінність самої соціально-педагогічної роботи, її кінцевий результат залежать від того, наскільки ефективно вона виконує аксіологічну функцію стверджуючи гуманістичні цінності у суспільній свідомості та практиці суспільних відношень. Тому соціально-педагогічна робота повинна забезпечувати засвоєння та присвоєння людиною цих цінностей з метою їх реалізації у соціально-педагогічній практиці.

Безумовно, цінності професійної соціально-педагогічної діяльності мають специфічний і більш вузький зміст у порівнянні з цінностями, які реалізуються у соціальній діяльності суспільства. Це обумовлено, у першу чергу тим, соціально-педагогічна робота є одним з напрямків соціальної діяльності суспільства; в неї не може бути відображена відповідальність за сукупну діяльність суспільства.

Проблема моральних відношень стала предметом дослідження філософів, соціологів, психологів, педагогів, які розкривають різні аспекти цього процесу.

Бакштановський В. розглядає культуру моральної свідомості та поведінки особистості; Гусейнов А. розкриває соціальну природу моральності; Смоленцев Ю., Кобляков В. показують діалектику взаємодії моралі та світогляду, моралі та моральності. Психології та етики, культури ділових відношень присвячені роботи Багдасарової С., Кукушкіна В., Самігіна С., Столяренко Л., Леонова Н. Міжнародний досвід професійної діяльності соціального робітника: стан, тенденції, перспективи, а також гуманістичні цінності соціальної роботи характеризують Лавриненко І., Козлов А., Юнгхолм С.-Е.

Сутність педагогічної моралі; морально-педагогічну норму як відображення і форма регулювання протиріч у педагогічній дії; критерії педагогічної моралі; педагогічна мораль як нормативна система розкриває Чернокозов І. [9].

В. Грехнев дає змістовну характеристику культурі спілкування; культури взаємовідношень вчителя з учнями та їх батьками; особливостям спілкування у педагогічному колективі [3].

Представляє інтерес дослідження Мішаткіної Т., яка розкриває культуру спілкування та етику педагога, професійну етику у системі прикладного етичного знання, сутність професійної етики педагога, етикет в професійній культурі педагога.

У наукових дослідженнях Бербешкіної З., Медведівої Г., Холостової Т. приділяється увага етичному вихованню, суті та змісту сучасної професійно-етичної системи, специфічним цінностям та ідеалу професійної соціальної роботи, наводиться система та ієрархія цінностей її, а також професійно-етичні вимоги до професіограми соціального робітника [2; 5; 8].

Однак, специфіка моральних відношень у соціально-педагогічній діяльності не знайшла висвітлення у дослідженнях фахівців, що зумовило вибір теми нашої статті, метою якої є розкриття етичних цінностей, спрямованості ціннісних орієнтацій у професійній діяльності соціального педагога.

Реалізація змісту соціально-педагогічної діяльності залежить від професійної компетентності соціального педагога. Однак, враховуючи те, що об'єктом діяльності

спеціаліста є діти та молодь, які потребують допомоги, до нього висуваються високі етичні вимоги.

Соціально-педагогічна етика відображає специфіку функціонування моралі. Під етичними нормами розуміються соціально і професійно значущі якості особистості соціального педагога та особистісні орієнтації поведінки і спілкування, моральні та особистісні орієнтації, які необхідні для успішної професійної діяльності. Разом з професійними стандартами вони складають системоутворюючу основу професії соціального педагога.

По суті моральний кодекс людство вже склало. До його основних правил відносяться:

- ввічливість;
- увага до людини; співчуття до людини при його невдачах;
- бережливе відношення до робочого та вільного часу інших людей;
- спілкування мовою, зрозумілою більшості;
- стриманість поведінки: не припускати ніяких погроз, тим паче фізичних дій;
- турбота про спокій інших;
- терпимість до міркувань та смаків інших, не допускати приниження людини;
- уміння вислухати, вияв зацікавленості до співрозмовника;
- прагнення допомогти не потребуючи подяки;
- турбота про свій зовнішній вигляд.

Соціально-педагогічна етика – це наука про педагогічну моральність і тому вона засновується на моралі як такій, – це молода наука, яка вивчає норми поведінки соціального педагога в умовах цілеспрямованого виховного процесу. Вона пов'язана з психологією, педагогікою, а складовими частинами педагогіки є виховання, навчання, розвиток як засіб виховання.

Сучасна соціально-педагогічна етика диктується специфічними особливостями нашого часу: ринкова економіка впливає на світогляд людей, ламаються стереотипи у вихователів. Невміння або небажання соціального педагога враховувати вимоги часу, змінити умови виховного процесу ставлять його у положення дискомфорту.

Специфіка професійної діяльності соціального педагога обумовлює високе значення для представників цієї професії визначених духовно-моральних якостей.

Очевидно, що не кожна людина як особистість здатна для соціально-педагогічної роботи. Основним фактором тут є система цінностей людини, яка й визначає його професійну придатливість та ефективність практичної діяльності.

Цінності – це стійкі уявлення, переконання про людей, їх цілі, засоби досягнення цілей та переважання умов життя; – це ідеальні уявлення про те, яким повинен бути світ і якою повинна бути норма людської поведінки в цьому світі [7]. У професії цінності визначають, як спеціаліст думає про те, що йому необхідно зробити в його інтересах, і що він робить у дійсності.

Професійні цінності орієнтують соціального педагога на виконання та дотримання визначених обов'язків, на професійну відповідальність за свою діяльність.

Базисною цінністю в діяльності соціального педагога є *цінність людського життя*, тому важливим елементом діяльності спеціаліста є активна позиція до зміни та покращення життя підростаючого покоління.

Соціальні педагоги, як правило, мають справу з людськими проблемами, труднощами, тому другою важливою цінністю у даній професії є *повага людської гідності*, незалежно від різниці за расовою, етнічною, сексуальною, суспільною, віковою, мовною, політичною, соціально-економічною, релігійною ознаками; здібностей; вкладу в суспільний розвиток; особистісних характеристик; статусу людини, з якою спеціалісту треба працювати. Тому, реалізуючи принцип соціальної справедливості, соціальний педагог повинен гуманно відноситися до кожної дитини, молодої або дорослої людини, або опинився у важкій життєвій ситуації.

Специфіка професійної діяльності соціальних педагогів полягає в тому, що вони покликані надавати допомогу тим, чиї фізичні, психічні, соціальні чи моральні ресурси недостатні, можливості – маленькі, а здібності самостійно вирішити свої труднощі – незадовільні. Тому благополуччя людей, які мають проблеми, також є цінністю професії. Це означає, що соціальним педагогам необхідно активно прагнути не тільки допомогти конкретній людині, але й змінювати несприятливу суспільно соціальну ситуацію, у якій вона опинилася.

Надаючи допомогу, соціальний педагог завжди повинен передбачати наслідки своєї діяльності. Тому що однією з цінностей є *соціальна відповідальність*. Соціальна відповідальність виявляється у готовності та здібності соціального педагога добровільно прагнути до реалізації суспільно значимих цілей.

Крім того, цінністю соціально-педагогічної діяльності є потреба соціальних педагогів *служити своїй професії* на благо оточуючих.

На основі цінностей кожний професіонал або професійна група виробляє визначення *ціннісні орієнтації*, які націлені на особистість або соціальну групу, саме на те, що вони вважають для себе значимим. Ціннісні орієнтації створюють основу усвідомлення та поведінку особистості та впливають на її розвиток.

Основними ціннісними орієнтаціями соціального педагога, які походять з системи цінностей цієї професії і визначають його поведінку у професійній діяльності та відношення до оточуючого світу, є:

- увага та визнання гідності людини;
- прийняття його такою, якою вона є;
- визнання різноманітності та неповторності її особистості;
- визнання права людини на самовизначення тою мірою, в якій це створює загрозу його особистості або оточуючим, на реалізацію своїх потенційних можливостей та право на помилку;
- не засуджуване ніким відношення до людини;
- віра в людську здатність до змін, покращення, розвиток;
- реалізацію права особистості на підтримку з боку найближчого оточення та суспільства [6].

Психологи у якості базової характеристики особистості визначають також її *спрямованість*, яка крім ціннісних орієнтацій, включає мотиви професійної діяльності спеціаліста (наміри, інтереси, покликання), його професійну позицію (відношення до професії, установки, очікування та прагнення до професійного розвитку), професійне самовизначення [1].

Особистість соціального педагога як професіонала відзначає його *гуманістична спрямованість*. Ця характеристика допомагає у професійному становленні, розвитку, саморозвитку інших характеристик та якостей, необхідних для ефективної соціально-педагогічної діяльності. Для соціального педагога характерна орієнтація на особистість клієнта як на найвищу цінність, усвідомлення й прийняття самоцінності особистості клієнта, її неповторної індивідуальності та творчої суттєвості.

Гуманістична спрямованість особистості соціального педагога включає інтереси, нахили, ідеали, світогляд, переконання, що є стимулом для подальшої мотивації до професійної діяльності. Гуманістична спрямованість особистості закладена в характеристиці “Я-образ” соціального педагога.

Звісно, що вирішальну роль у розвитку людини мають її уявлення про себе – “Я-концепція”, основним ланцюгом якої є самоцінність. Прийняття своєї “самості” – передумова до більш повного та адекватного прийняття інших людей. Тому “Я-образ” соціального педагога повинен включати позитивне відношення до самого себе, високу позитивну самооцінку, прийняття себе, очікування позитивного відношення з боку партнера. Особливістю “Я-образу” є висока адаптивність соціального педагога, яка передбачає

відкритість у спілкуванні, здібність сприйняти іншу людину, бажання допомогти їй, підтримати, захистити [9].

Існують різні форми гуманістичної спрямованості: потяг (маловиразна потреба до занять соціально-педагогічною діяльністю); бажання (усвідомлене прагнення соціального педагога до соціально-педагогічної діяльності); ідеал (прагнення до конкретного образу); світогляд (систему зору, уявлень та понять про світ, його закономірностей, про оточуючі людину явища, природу та суспільство); переконання (найвища форма спрямованості особистості соціального педагога).

Для становлення соціального педагога як професіонала гуманістичну спрямованість його особистості необхідно розвинути до гуманістичної системи світогляду та переконань у необхідності надання допомоги людині, зміни його ситуації. А цей розвиток можливий тільки через розвиток *морально-гуманістичних якостей особистості соціального педагога*, таких, як альтруїзм, доброта, справедливість, терпимість, порядність, відповідальність, обов'язок, честь, гідність тощо.

Узагальнюючи та систематизуючи особистісні якості, які мають значимість для професії соціального педагога, можна їх розподілити на чотири групи.

Перша група – *морально-гуманістичні якості*, які зумовлені специфікою даного виду професійної діяльності: любов до людей, гуманність, доброзичливість, альтруїзм, толерантність, відповідальність, обов'язок, честь та ін.

Друга група – *психологічні характеристики*, які забезпечують придатність до даного виду діяльності: високий рівень протікання психічних процесів, стійкий психічний стан, високий рівень емоційних та вольових характеристик.

Третя група – *психоаналітичні якості*, які створюють основу для вдосконалення соціального педагога як професіонала (самоконтроль, самокритика, самооцінка), а також якості, які відображають стресостійкість психофізична тренуваність, саморегуляція).

Четверта група – *психолого-педагогічні якості*, які забезпечують встановлення ефективних взаємовідношень з усіма об'єктами та суб'єктами діяльності (комунікативність, емпатійність, терпимість, перцептивність, візуальність, красномовство, фактичність) [5].

Перша група якостей – морально-гуманістична – є визначальною. Важливе місце тут займає альтруїзм – здатність робити добро іншій людині, незалежно від її походження, віри, соціального статусу, принесення нею користі суспільству. Альтруїстична установка пред'являє до соціального педагога високі вимоги – уміння піднятися над особистісними бажаннями та потребами і віддати безумовний пріоритет потребам дитини.

Друга група якостей представляє психологічні характеристики особистості, які визначають здібності до даного виду діяльності. Для соціального педагога важливими вимогами до психічних процесів є: сприйняття, пам'ять, міркування, мислення; психічного стану: апатії, стресу, тривожності, депресії, уваги як частини усвідомлення; емоційність (стриманість) та вольові (наполегливість, послідовність) характеристики.

Психологічна відповідність вимогам професії особливо сильно виявляється у важких, кризових ситуаціях, коли вимагається зібраність та мобілізація всіх внутрішніх ресурсів для рішень проблеми, яка виникла. У роботі з людьми психологічні вимоги базуються на зібраності та увазі, розумінні іншого, вияву таких вольових якостей, як терпимість, самоволодіння. Без цих характеристик психіки неможлива ефективна робота у даній професії.

Третя група пов'язана з психоаналітичними якостями, такими, як самоконтроль, самокритичність, самооцінка своїх вчинків, самоаналіз своєї діяльності, а також стресостійкими якостями – фізична тренуваність, самовиклик, вміння переключатися та керувати своїми емоціями.

До четвертої групи якостей відносяться: комунікативність (здібність швидко встановлювати контакт); емпатійність (співпереживання, проникнення у думки та почуття інших людей); візуальність (зовнішня привабливість); красномовство (уміння слухати та переконувати); перцептивність (прийняття людини людиною).

Виокремлені професійно-особистісні характеристики у своїй сукупності дозволяють представити, особистість якого типу є найбільш професійно придатною для соціально-педагогічної діяльності. З іншого боку, спираючись на дані характеристики, можливо виокремити якості особистості, які відображають “протипоказання” до соціально-педагогічної діяльності. До них відносяться: нервозність, дбайливість, жорстокість, грубість, злість, безвідповідальність, категоричність, конфліктність, неприязнь до хворих, агресивність, психічне та фізичне нездоров’я, корисливість.

Однією з специфічних особливостей моральних відношень в соціально-педагогічній діяльності є її поліфункціональний характер. Високий професіоналізм соціального педагога передбачає вміння навчити, впливати на свідомість, побудження до життя. У цьому й полягає педагогічна майстерність, яка потребує особливого “ремесла”, навичок та таланту соціального педагога.

Потреба у таких якостях визначається поліфункціональним характером соціально-педагогічної діяльності. Він виявляється у трьох основних функціях: селекції, консервації та трансляції знань. Ці функції забезпечують соціальному педагогові виконання його однієї з головних місій – здійснення соціального наслідування – своєрідного генетичного зв’язку історичних епох і культур від давнини до сучасності.

Селекція – це відбір з всього різноманіття культурного наслідку, який постійно збільшується, тих необхідних фундаментальних знань, котрі можуть лягти в основу подальшого розвитку цивілізації. Чим далі розвивається людство, тим більше збільшується об’єм та ускладнюються зміст цього знання, тим складніше вести необхідну селекцію, щоб вмістити його у короткий відрізок часу, який наданий на навчання нових поколінь.

Консервація – це зберігання та закріплення відібраних людством знань, визначених на окресленому етапі розвитку найвищою культурною цінністю. Консервація знань є атрибутом соціально-педагогічної діяльності та її вияву. Однак, тут є моральна небезпека: консервація знань з професійної необхідності може перетворитися на особистий консерватизм, становлячись не тільки характеристикою діяльності, а й характеристикою особистості.

Трансляція – процес передачі знань від покоління до покоління. Саме вона потребує від соціального педагога педагогічної майстерності – логіки мислення, володіння культурою мовлення, особистої привабливості [8]. Але для цього соціальний педагог повинен, перш за все, прийняти як функціональну необхідність задачу постійного удосконалення майстерності передачі знань. І це проблема не “технологічного”, а професійно-етичного характеру.

Соціально-педагогічні наслідки дій соціального педагога (позитивні або негативні) притягують до себе особливу увагу. Зазвичай осмислюється сукупність відношень, які схожі, хоча індивідуальний факт таких відношень може бути переконливий. Наприклад, протистояння учня (або учнів) виховному впливу соціального педагога, незгода з його поглядами та діями, недовіра у його доброзичливість та ін. – притягують до себе увагу. Негативні соціально-педагогічні наслідки діяльності соціального педагога виявляються тут легко. Аналіз їх причин доводить до виявлення різних відношень, які є у цьому факті.

Тому якісь типи поведінки соціального педагога розглядаються як корисні, доцільні, справедливі, інші – як непотрібні, недоцільні, несправедливі. У першому випадку узагальнення носить характер спонування до подібної поведінки, у другому – є заборонаю.

Процес морально-педагогічного осмислення відношень здійснюється на різних рівнях лише як форма їх регуляції, тобто є своєрідною узагальненою моделлю їх особливого співвідношення або ж добровільного підкорювання одних інтересів іншим. Справа в тому, що протиріччя мають об’єктивний характер і їх реальне вирішення потребує, перш за все, зміни об’єктивних процесів, які їх породжують. До того ж більшість протиріч носять стійкий характер і відтворюються до тих пір, поки існує соціально-педагогічний процес. Такими і є протиріччя між учасниками соціально-педагогічного процесу.

Морально-педагогічна норма полегшує соціальному педагогові осмислення ситуації, вибору потрібного рішення, усуває пошук та дискусії у випадках, коли необхідно діяти

швидко, надає впевненості соціальному педагогу в правильності зробленого ним вибору. Регулюючи поведінку соціального педагога, морально-психологічна норма є й засобом управління його поведінкою в інтересах справи.

Морально-педагогічна норма виконує соціально-педагогічну функцію, сприяючи створенню умов, сприятливих для процесу виховання, соціалізації підростаючого покоління, покращенню його організації, спонукає соціального педагога до визначених дій та застерігає від вчинків, які можуть порушити рішення професійних задач. Морально-педагогічна норма є також засобом виховання особистості соціального педагога. Звісною мірою вона спрямовує вибір соціальним педагогом методів та засобів впливу на учнів. Слідування морально-педагогічній нормі заохочує всіх учасників соціально-педагогічного процесу до існуючої системи моралі.

Соціально-педагогічна етика представляє динамічну систему моральних вимог, які виступають як результат узагальнюючих соціально-педагогічних факторів у моральній свідомості та як вихідний пункт подальшого їх осмислення.

У зв'язку з важливими соціальними змінами та новими протиріччями у виховному процесі з'являються нові морально значущі відношення. І як тільки вони набувають практичного значення одразу ж притягують до себе увагу та викликають необхідність їх узагальнення у соціально-педагогічній етиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багдасарова С. К. Психология и педагогика. – М.: ИКЦ “МарТ”, Ростов н/Д: Издательский центр “МарТ”, 2006. – 320 с.
2. Беребешкина З. А. Этика социального работника / Беребешкина З. А. – М.: ВЛАДОС, 1993. – 281 с.
3. Грехнев В. С. Культура педагогического общения / В. С. Грехнев. – М.: Просвещение, 1990. – 144 с.
4. Етика ділового спілкування: Курс лекцій / Т. К. Чмут, Л. Г. Чайка, М. П. Лукашевич, І. Б. Осечинська. – К.: МАУП, 2003. – 208 с.
5. Медведева Г. П. Профессионально-этические основы социальной работы: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Г. П. Медведева. – М.: Издательский центр “Академия”, 2007. – 272 с.
6. Мишаткина Т. В. Педагогическая этика: Учеб. пособие / Т. В. Мишаткина. – Ростов н/Д: Феникс; Мн.: Тетра Системс, 2004. – 304 с.
7. Словарь по социальной педагогике: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002. – 368 с.
8. Холостова Т. В. Этическое воспитание / Т. В. Холостова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – 210 с.
9. Чернокозов И. И. Профессиональная этика учителя / И. И. Чернокозов. – К.: Рад. шк., 1988. – 221 с.

УДК 37.011.32:17

Т.А. Логвиновська

СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК КАТЕГОРІЯ МОРАЛІ

У статті розглядається соціальна спрямованість студентської молоді, її структурно-компонентний аналіз, її основні змістовні параметри.

The article deals with the social orientation of young students, its structural-componential analysis, its basic substantial parameters.

Успішність вирішення студентською молоддю своїх життєвих проблем залежить не від її окремих, ізольованих рис, а від тих властивостей і якостей, що характеризують її як цілісну систему різнобічних, багатofакторних інтегральних характеристик. Становлення,